

Tek Parti Dönemi Politikalarında Varlık Vergisi Kanunu: Eleştirel Bir Değerlendirme

Wealth Tax Law of the Single-Party Era Policies: A Critical Assessment

Mehmet Şirin Bakır, [e-mail](#), [ORCID ID](#), [ROR ID](#)

Dr. Öğr. Üyesi., Şırnak Üniversitesi, Şırnak Meslek Yüksekokulu, Büro Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Şırnak, Türkiye

Makale Bilgisi / Article Information

Atıf (Citation): Bakır, M.Ş. (2025). Tek Parti Dönemi Politikalarında Varlık Vergisi Kanunu: Eleştirel Bir Değerlendirme. *Tahlil*, 1, 26-34.

Geliş Tarihi (Submission Date)	22.09.2025
Kabul Tarihi (Acceptance Date)	29.09.2025
Yayın Tarihi (Publication Date)	30.09.2025
Makale Türü (Article Type)	Araştırma Makalesi (Research Article)
Değerlendirme (Peer-Review)	Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem (Double Anonymized / At Least Two External)
Etik Beyan (Ethical Statement)	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited).
Benzerlik Taraması (Plagiarism Checks)	Evet (Yes) – Ithenticate/Turnitin.
Çıkar Çatışması (Conflicts of Interest)	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. (The author(s) has no conflict of interest to declare).
Yazar Katkı Oranı (Author Contribution Rate)	Yazarların çalışmaya katkıları eşit orandadır. (Authors contributed equally to the study)
Etik Beyan Adresi (Complaints)	tahlil@sirnak.edu.tr
Finansman (Grant Support)	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. (The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research).
Telif Hakkı ve Lisans (Copyright & License)	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC-ND lisansı altında yayımlanmaktadır. (Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC-ND).

Tek Parti Dönemi Politikalarında Varlık Vergisi Kanunu: Eleştirel Bir Değerlendirme

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti başlangıçta büyük ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Osmanlı'dan kalan borçlar, savaşların getirdiği yıkım ülke ekonomisini zor sokmuştur. II. Dünya Savaşı yıllarında da tedbir amaçlı genç erkeklerin silahaltına alınmasıyla üretimde düşüşler meydana gelmiş, üstüne üstlük savunma harcamaları da ekonomiyi iyice darboğaza sokmuştur. Hükümet bu ekonomik zorlukları aşmak ve savaş ortamında zenginleşenleri vergilendirmek için 1942 yılında varlık vergisini çıkartmıştır. Bu çalışmada Varlık Vergisi Kanunu'nun sosyo-politik etkilerinin azınlıklar bağlamında ele alınması ve farklı boyutlardan yapılan eleştirilerin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde önemli bir dönüm noktasına tekabül eden ve günümüzde halen tartışmaları devam eden kanunlardan biri olan Varlık Vergisi Kanunu, başlangıcından sonuna kadar içerisinde birçok olumsuzluk barındırmıştır. Dönemin hükümet yetkililerinin azınlıklara yönelik olumsuz tutumları hem kanunun içeriğine hem de uygulama safhasına yansımıştır. Mükelleflere yönelik vergi oranlarının belirlenmesinde ve tahsil aşamasında Müslüman Türk ve Gayrimüslim ayrımı yapılarak vergide eşitlik ve adalet ilkeleri zedelenmiştir. Azınlıkların ülkeye olan aidiyet ve güven duygularında önemli hasarlar meydana gelmiştir. Çalışmada kanunun yapımına ve uygulanmasına yönelik yapılan değerlendirme ve eleştiriler ele alınarak etkileri ve meydana getirdiği sonuçları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler:

Varlık Vergisi, Azınlıklar, Ayrımcılık, Adalet, Eleştirel Yaklaşım.

Wealth Tax Law of the Single-Party Era Policies: A Critical Assessment

ABSTRACT

The Republic of Turkey, established following the collapse of the Ottoman Empire, initially faced significant economic challenges. Debts inherited from the Ottoman Empire and the devastation caused by wars severely strained the country's economy. During the Second World War, the conscription of young men for military service led to a decline in production, and defense spending further strained the economy. To overcome these economic difficulties and tax those who had become wealthy during the war, the government introduced a wealth tax in 1942. This study aims to examine the socio-political effects of the Wealth Tax Law in the context of minorities and to compare criticisms made from different perspectives. The Wealth Tax Law, which corresponds to an important turning point in the history of the Republic of Turkey and remains a subject of debate to this day, has been fraught with numerous negative aspects from its inception to its conclusion. The negative attitudes of government officials of the period towards minorities were reflected both in the content of the law and in its implementation. The principles of equality and justice in taxation were violated by distinguishing between Muslim Turks and non-Muslims in determining tax rates for taxpayers and in the collection phase. This caused significant damage to the minorities' sense of belonging and trust in the country. The study will examine the assessments and criticisms made regarding the drafting and implementation of the law, considering its effects and the consequences it produced.

Keywords:

Wealth Tax, Minorities, Discrimination, Justice, Critical Approach.

Giriş

Cumhuriyet'in ilanından 1950'de Demokrat Parti'nin seçim zaferine kadar iktidarı elinde bulunduran Cumhuriyet Halk Partisi birçok alanda olduğu gibi ekonomide de milliyetçi programları zaman zaman uyguladı. Bu programlardan biri de II. Dünya Savaşı'nın olağanüstü koşullarında savaşı fırsat bilerek çeşitli yollarla haksız kazanç elde edenlere yönelik olarak uygulanan Varlık Vergisi Kanunuydu. Sosyo-politik sonuçları bakımından günümüzde bile yankıları devam eden kanunlardan biri olan Varlık Vergisi Kanunu İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü olağanüstü bir dönemde yürürlüğe girmiştir. Kanun, savaşın getirdiği olağanüstü koşullar altında yaşanan ekonomik sıkıntıları aşmak ve savaş ekonomisini finanse etmek amacıyla getirilmiş bir tedbir olarak sunulmuştur. Savaş ortamından faydalanan bir kısım tüccar ve sanayici malları karaborsadan satarak haksız kazanç elde etmiş, hükümet de bu kazancı vergilendirme amacıyla bu kanunu hayata geçirmiştir. Ancak kanun uygulanışı bakımından ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu sorunların başında bazı kesimleri hedef alması, meydana getirdiği eşitsizlikler kanunu bir mali düzenlemeden ziyade azınlık servetini kamulaştırma ve el koyma biçimine dönüşerek Türkiye'nin modernleşme sürecinde önemli bir kırılma noktası haline gelmiştir.

Bu çalışmada bir olayı, düşünceyi ya da eseri derinlemesine inceleyen, sorgulayan ve değerlendiren eleştirel yöntem tekniği kullanılarak Varlık Vergisi Kanunu hakkında farklı eleştirel söylemlerin analizi yapılmış ve bu doğrultuda bir değerlendirme yapılmıştır. Semerci vd. (2019, s.284), eleştirel değerlendirmeyi kişinin mevcut olan bilgiyle yetinmeyerek bilinçli bir biçimde düşünce yeteneğini kullanmasıyla bu bilgiye farklı boyutlar kazandırması, genişletmesi ve zenginleştirilmesi olarak değerlendirmiştir.

Bu yöntemin özellikleri arasında sorgulama, analiz etme, değerlendirme ve bağlamaştırma gibi okuyucuya farklı fikirleri karşılaştırma olanağı sağlayan avantajlar vardır. Bu minvalde Varlık Vergisi Kanunu'nun hayata geçirilme amaçları, uygulama süreci ve uzun vadede ortaya çıkardığı sosyoekonomik etkileri eleştirel bir bakış açısıyla incelenerek ele alınacaktır.

1.Varlık Vergisi Kanunu ve Amaçları

Vergi tarihine baktığımızda çok çeşitli adlar altında vergilendirmeler olduğunu görmekteyiz. Bunlardan biri de Türk vergi sisteminde uygulanmış olan Varlık Vergisi Kanunu'dur. Kanun kısa bir zaman dilimini kapsamış olmasına rağmen; gerek sosyal ve iktisadi, gerekse de siyasi alanda doğurduğu sonuçlar itibarıyla tarihte önemli bir yer edinmiştir (Karabulut, 2005, s.325).

Sosyo-ekonomik kalkınmanın gerçekleşmesi için kıtlık yıllarında reform arayışlarına giren Türkiye, kalkınma ve finans kaynağı için dışa açık dinamik bir ekonomik model tercih etmiştir. Aynı zamanda tarımda, sanayide, ticarete de teşvik hamlelerini hayata geçirmiştir. Ancak bunlar yapılırken ekonomide de millileştirme seferberliği başlatılmıştır. Bu minvalde yabancıların ellerinde bulunan demiryolları, limanlar, maden işletmeleri, büyük kentlerde bulunan elektrik, su, havagazı, haberleşme, nakliye gibi işletmeler hem yabancı etkisini kırmak hem de bunlara tanınan imtiyazları ortadan kaldırmak için satın alınmıştır (Zarakolu, 1982, s.89-90). Koraltürk (2011, s.115) ekonomide gayrimüslimlerin Türklerin rakibi, hatta düşmanı olarak görüldüğü ve bunun TBMM çatısı altında da dile getirildiğini belirtmektedir

Ekonomik alanda büyük sıkıntıların yaşandığı 1940 Türkiye'sinde yeni gelir kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu kaynakları elde etmenin belli başlı yollarından biri borçlanma, diğeri ise vergilendirmeydi. Birinci seçenek olan borçlanma, yabancıların piyasaya hâkim olmalarından dolayı zorlaşıyordu. Geriye ikinci seçenek olan vergilendirme kalıyordu. İşte Varlık Vergisi de bu zorunluluktan kaynaklanmaktaydı (Coşar, 2003, s.3). II. Dünya Savaşı'nın getirdiği olumsuz koşullardan yararlanan tüccar ve büyük toprak sahipleri önemli derecede haksız kazançlar elde etmişlerdir (Tezel, 1986, s.223-224). Bu kazançlar ülkede vergi sisteminin etkisiz oluşundan dolayı da vergilenemiyordu. Bundan hareketle hükümet olağanüstü tedbirler almak zorunda kalmış ve 11 Kasım 1942 yılında Varlık Vergisi Kanunu mecliste kabul edilmiştir (Lewis, 1984, s.296).

12 Kasım 1942'de yayınlanan resmi gazetede Varlık Vergisi Kanunu çıkartılma gerekçesi için: “Şu tasnif dâhilinde vergi, kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile mütenasip derecede vergi vermeyenleri istihdaf etmekte ve içinde bulunduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa, bunları da kazanç ve kudretleriyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek maksadını gütmektedir.” Kanun metninde mükellefler dört kısma ayrılmış ve bu kısımlar şu şekilde belirlenmişti: “1) Kazanç vergisi mükellefleri ile bu vergiden muaf olmakla beraber buharan vergisine tabi tutulan bir kısım mükellefler, 2) Kazancı olan çiftçiler, 3) Muayyen bir gayrisafi iradın veya kıymetin fevkinde binaları ve arsaları bulunanlar, 4) Bu zümrelerin dışında kalan ve 1939 senesinden beri ticaret ve sanatla uğraştığı halde layihanın gireceği tarihte işlerini bırakmış bulunanlar” (Resmi Gazete, 12 Kasım 1942) olarak belirtilmiştir.

Her ne kadar kanun metninde bu kısımlar belirtilmişse de uygulama da farklı gruplandırmalara gidilmiş ve bu gruplandırmada etnisite ve din belirleyici olmuştur. Buna göre: Savaş zamanında olağanüstü kazanç elde edenler Müslümanlar (M), gayrimüslimler (G), dönmeler (D) ve ecnebler (E) olarak listelenmiştir (Ökte, 1951, s.48). Fakat vergi miktarı/oranı kanun metninde belirtilmediğinden dolayı yerel hükümet memurları, belediye meclislerinde bulunan temsilciler ve ticaret odalarının temsilcilerince komisyonlar oluşturularak vergi oranları tespit edilmiştir. Bu da Varlık Vergisinin uygulama safhasında keyfiliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır (Şahin ve Özenç, 2008, s.90).

Varlık Vergisinin çıkarılma amacının II. Dünya Savaşı'nın getirdiği savaş koşulları ve ülkenin içinde bulunduğu belirsiz durumdan faydalananlar için çıkartılmış, ancak vergilendirme daha çok Gayrimüslimler üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunun nedenleri arasında da ticaretin büyük kısmının gayrimüslimlerin elinde olması ve yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu kesimin ayrıcalıklı ve imtiyazlı konumlarından dolayı kendilerine karşı birikmiş olan tutum etkili olmuştur (Ökte, 1951, s.20). Ökte (1951, s.38-39), kanunun ekonomik nedenlerle çıkartılmasının yanında sermayenin Türkleştirilmesi amacını taşıdığını da ileri sürmüştür. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu ve Maliye Bakanı Fuat Ağralı ise kanun için şunları ifade etmiştir (Tokgöz: 2001, s.113):

- ☐Dolaşımdaki parayı çekerek enflasyonu düşürmek
- ☐Savaşı fırsat bilerek zenginleşenlerden vergi almak
- ☐Devletin gelirlerini artırmak

Yine Başbakan Saraçoğlu 11 Kasım 1942'de yaptığı bir konuşmada şunları ifade etmiştir: "Bundan sonraki süreçte haksız kazançla yükünü almış olanlar, gerçekten ve zorluklarla üretim yapanlardan ayrılarak kontrol altına alınmaya çalışılacaktır. Konulacak olan yeni vergi çoğunlukla savaş sırasında büyük kazanç elde edenlerden alınacaktır... Savaştan dolayı büyük kar elde edenler tüccar sınıfı olduğu için en büyük vergi dilimi de onlara ayrılacaktır (Dokuyan, 2014, s.32).

Başbakanın ve Maliye Bakanının varlık vergisi için öne sürdüğü bu amaçlara rağmen Korkmaz'ın (2004, s.78) aktardığına göre açığa çıkartılmayan bir amaçtan daha söz edilmekteydi. O da vergi yoluyla gayrimüslim azınlıkların ülkeyi terk etmelerini sağlamaktı. Benzer bir açıklama dönemin önde gelen gazetecileri arasında bulunan Nadir Nadi tarafından da dile getirilmiştir. Nadi (1964, s.178), Varlık Vergisi'nin gerekçeleri arasında birinin resmi ve aynı zamanda gazetelerde yayınlanan diğerinin de kulaktan kulağa fısıldanan, kimi zaman da yüksek sesle ifade edilen gerekçesi olarak piyasanın azınlıkların egemenliğinden kurtarılıp Türklere açmak olduğu yönündeydi.

Yukarıdaki açıklamaları destekleyen bir diğer bilgi de Ayhan Aktar'ın 2001 yılında yayınlanan "Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları" isimli eserinde görmek mümkündür. Aktar'ın (2001, s.148) aktarımıyla Başbakan Saraçoğlu meclisteki açıklamalarından iki gün önce CHP grup toplantısında şunları ifade etmiştir:

"Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan yabancıları böylece ortadan kaldırarak piyasayı Türklerin eline vereceğiz."

Coşar (2003), ülke genelinde geçerli olan bu verginin asıl merkezi İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Hatay, İçel ve Seyhan illeri gibi gelişmiş yerler olduğunu belirtmiştir. Aşağıdaki tabloda Türkiye genelinde toplanan ile verginin büyük oranda tahsil edildiği İstanbul verileri verilmiştir.

Tablo1: Türkiye Geneli ve İstanbul Vergi Tahsil Miktarı ve Oranı

	İstanbul	Oran	Türkiye	Oran
A. Toplam Mükellef Sayısı	62575	%54	114368	%100
B. Tahakkuk Eden Varlık Vergisi	317275642-	- %68	465384820-	%100
C. Tahsil Edilen Varlık Vergisi	221307508-	%70	314920940	%100
D. Tahsilatın Tahakkuka Oranı (C/B)		%69,7		%74,3

Kaynak: Ayhan Aktar, "Varlık vergisi ve Türkleştirme Politikaları", 2006, S.140.

2.Varlık Vergisi Kanununun Sonuçları ve Kanuna Yönelik Eleştiriler

Türkiye II. Dünya Savaşı yıllarında büyük ekonomik zorluklar yaşamış ve zorlukların üstesinden gelebilmek için de devletin müdahaleci yönünün şiddeti ve çapı genişlemiştir (Lewis, 1984, s.295-296). II. dünya Savaşının dışında kalmış olsa bile savaşın getirdiği olumsuz koşullara maruz kalan Türkiye birçok sosyo-politik zorluklarla baş başa kalmıştır. Savaşın oluşturduğu olumsuz havanın yanında bir de tek parti hükümetlerinin uygulamaları da buna çanak tutmuştur (Kızılkaya, 2016, s.86). Savaşın dışında kalarak vatandaşlarının ölmesini engellemiş olsa da savaşın getirdiği olumsuz koşullardan dolayı halk giderek daha da yoksullaşmış ve ekonomi bozulmuştur (Çavdar, 2003, s.310). Refik Saydam'ın ölümünden sonra Başbakanlığa getirilen Şükrü Saraçoğlu da Saydam Hükümeti'nin devlet müdahalesine zıt bir ekonomik politika izleyerek piyasa üzerindeki denetimi gevşetince enflasyonda ani bir sıçrama gerçekleşmiştir (İnci, 2012, s.277). Meydana gelen bu olumsuz koşulları fırsat bilenler karaborsa, ihtikâr ve soygunculuğa başlamış (Tezel, 1994, s.261) birçok tüccar savaşın ithalatı zorlaştırmasıyla ülke içerisindeki malları stoklayarak bu malların aşırı değerlenmesine yol açmıştır. Bunun yanında bir de savaş tedbirleri arasında ordunun büyütülmesi de eklenince gençler üretimden çekilmiş ve üretim giderek düşmeye başlamıştır (Oran, 1969, s.240). Tüm bu olanlar ülkedeki gelir dağılımını da bozmuş; tüccar, sanayici ve büyük çiftlik sahipleri servetlerine servet katarken geriye kalan küçük toprak sahipleri, memurlar ve işçiler giderek daha da yoksullaşarak (Çavdar, 2003, s.310) ülke büyük bir kıtlıkla karşı karşıya kalmıştır. Üstüne üstlük kamu harcamalarında artan artıştan dolayı da enflasyon kontrolden çıkarak ciddi boyutlarda sosyal ve ekonomik sorunların meydana gelmesine yol açmıştır (Akar, 1992, s.34). Enflasyonist ortamdan en çok yararlananlar arasında ithalatla iştigal eden gayrimüslim tüccarlar (Ökte, 1951, s.39), daralan sermaye ve hammadde ürünlerine rağmen üretimini artıran sanayi kuruluşları ve pazara

dönük üretim yapan büyük toprak sahipleri olmuştur (Pamuk, 1988, s.106). Kontrolden çıkan enflasyonun denetim altına alınamaması, fiyatlar üzerindeki devlet müdahalesinin gevşetilmesine rağmen stokçuluğun ve karaborsanın devam etmesinden dolayı büyük bir servet elde eden kesim ile giderek yoksullaşan halkın durumunun ciddi boyutlara ulaşması hükümeti yeni tedbirler almaya zorlamıştır. Bu tedbirlerin başında savaş zenginlerini hedef alan Varlık Vergisi Kanunu gelmiştir (İnci, 2012, s.277).

Varlık Vergisi'ni sorunlu hale getiren önemli nedenler arasında; vergi oranına itiraz yolunun kapalı olması, oranlar belirlenirken yaşam tarzına bakılarak belirlenmesi ve belirlenen vergi miktarının serveti aşan düzeylerde olmasıydı (Karabulut, 2005, s.330). Vergi tarhi ve tespitine yönelik birçok kişi meclise itiraz dilekçesi göndermiş ancak bu başvurular reddedilmiştir (Cumhuriyet, 28.12.1942). Üstelik Gayrimüslimlerden istenen vergi için taksitlendirme yolunun da kapatılması ile birlikte bu kişiler ödemeyi gerçekleştirebilmek için sermaye kalemlerini oluşturan işyeri ve mülklerini Müslüman iş adamlarına satmak zorunda kalmışlardır. Vergi borcunu ödeyemeyecek durumda olanlar ise ya sürülmüş ya da çalışma kamplarına gönderilmiştir (Zürcher, 1999, s.290). Bu da verginin azınlık mallarına el koyma girişimi olarak görülmesine yol açmıştır. Ayrıca bunu doğrular nitelikte birçok durum meydana gelmiştir.

Maliye Bakanlığı defterdarlıklardan gizli ibaresiyle azınlıklar hakkında ön bilgi istemiş, ayrıca savaşın getirdiği olumsuz durumdan büyük servetler kazanan azınlıkların ve bunun gibi kazanç elde edenlerin tetkikatının yapılmasını ve azınlıkların ayrı bir cetvelde gösterilmesini istemiştir. Bu istek doğrultusunda kazanç sahipleri dört gruba sınırlandırılmıştır. Bunlar: Müslüman (M), Gayrimüslim (G), Dönme (D) ve Ecnebi (E) olarak listelenmiştir (Ökte, 1951, s.47-48). (G) sınıfında bulunanlar için imzasız tasdikli belgeler eklenmiş ve bunların bankalardaki paraları tespit edilmiştir. Ayrıca CHP'nin il ve ilçe örgütlerinde hazırlanan raporlar ile piyasanın güvenilir tüccarlarından azınlıklar ile ilgili bilgiler elde edilmiştir (Akar, 2000, s.63).

Varlık vergisini bir sorun haline getiren ve eleştirilme nedenlerinden bir diğeri de vergi tespit komisyonlarının yeterli veri ve bilgiye sahip olmadan vergiyi belirlemeleri, ayrıca (M) sınıfında bulunanların savaş yıllarında elde ettikleri kazancın 1/8'ini ödemekle sorumlu tutulurken (G) sınıfında bulunanlar için bu oranın 1/2 olarak belirlenmiş olmasıdır (Ökte, 1951, s.86). Akar (1992, s.58) meselenin bir diğer boyutu olan hasımlık ve kayırmacılığa dikkat çekmiş, bundan dolayı da keyfiliğin etkili olduğunu belirtmiştir. Aktar (2006, s.84) söz konusu keyfiliğin azınlık karşıtlığı ve siyasal nedenlerden ileri geldiğini ifade etmiştir. Karabulut (2005, s.333) ise verginin gayrimüslimlere yönelik olma ihtimalinin ağır bastığını ancak bunu doğrulamayan bir gelişmenin Atatürk döneminde böyle bir tutumun oluşmaması olmasını örnek göstermektedir.

Öne çıkan tartışmalardan biri de bu verginin savaş esnasında karaborsa ve vurgunculuk yapanların hedef alındığını belirten akımdır. Buna göre bu uygulamayla ekonomideki darboğazların ortadan kaldırılması, enflasyonun önlenmesi ve kamu bütçesinin finanse edilmesi hedeflenmiştir. Varlık vergisi aracılığıyla savaş zenginlerinden elde ettikleri haksız kazançlar geri alınarak ekonominin düzeltilmesine çalışılmıştır (Ata, 2014, s.63). Yalçın (2012, s.313) bu kanunla ülkenin bozulan ekonomisinin düzeltilmesinin amaçlandığını iddia etmiştir.

Varlık vergisini savunan yazarlardan biri de Halit Refik Karay'dı. Aktar'ın (1996, s.164) aktarımıyla Karay şunları ileri sürmüştür:

"Bazı güzel duygular vardır: aza kanaat, vatana sevgi, kanuna itaat, yoksula yardım, aç merhamet, halk derdine ortaklık... bunlardan zerre kadar nasibi olmayan sendin, sizdiniz! Dört yıldır bazen için için, bazı kere bıyık altından çok kere katıla katıla gülüyordunuz. Dört yıldır gülen sendin, sizdiniz! Şimdi benim, biziz (Tasvir-i Efkâr'dan, 24.01.1943).

Yine Tasvir-i Efkâr'dan Peyami Safa'nın azınlıklara yönelik şu açıklamaları azınlıkların içinde bulunduğu avantajlı durumu anlamak için önemli bir ipucudur. Aktar'ın (1996) aktarımıyla Peyami Safa şunları ifade etmiştir:

Peyami Safa ise bu "biz" ve "ötekiler" ayrımına sınıfsal bir içerik kazandırmaya çalışıyordu: Yirmi seneden beri, Cumhuriyet hükümeti Türkiye'de azlıklarla öz Türk unsuru arasında hiçbir fark gözetmemiştir. Bir fark varsa bu sizin lehinedir. Daha fazla kazanırsınız, daha rahat yaşarsınız. İstanbul'un en gözde semtlerinde azlıklar oturur. Boğaz'ın Anadolu kıyısı öz Türk unsuru barındıran bir harabe, Rumeli kıyısı azlıklarla dolu bir mamuredir. Büyüka'da Yat Kulübü ve bütün oteller, Yalova'da Otel Termal, Suadiye plaj ve gazonları, İstanbul'un en lüks mahalleleri ve apartmanları yüzde 80 azlıklarla dolup taşar. Dünyanın hiçbir yerinde böyle zenginlik ve bahtiyarlık nispeti göremezsiniz. Kendinizle bizim aramızda fark yaratan yine sizlersiniz. Türkiye'de azlıklar şiveleriyle bizden ayrılırlar. Çünkü zora gelmeyince Türkçe öğrenmek istememişlerdir. Azlık okullarındaki Türkçe öğretimlerine rağmen Türkçe öğrenmemekte, hele umumi yerlerde Türkçe konuşmamakta ayak direyenler az mı?

Her ne kadar kanunun azınlıklara yönelik olduğu iddiası daha güçlü bir iddia olsa da bu kesimin sahip olduğu zenginlik ülkede gelir dağılımındaki uçurumun önemli bir örneği olarak karşımızda durmaktadır. Üstelik bu zenginliğin önemli bir kısmının savaş döneminde elde edilmesi azınlıklara yönelik nefreti körüklemiştir. Hükümet yetkilileri bu durumu fırsata çevirerek büyük bir servet transferi gerçekleştirerek Türk Burjuvazisi oluşturma yönünde önemli bir adım atmıştır.

3.Varlık Vergisi Kanununun Sonuçları ve Yankıları

Varlık vergisi iktisadi sonuçların yanı sıra siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda da derin izler bırakmış bir uygulamadır (Akar, 2012, s.136). Bir takım teknik aksaklıklar barındırmasına rağmen Türkiye'nin içinde bulunduğu olağanüstü savaş

koşulları böyle bir vergiyi ihtiyaç haline getirmiştir (Lewis, 2008, s.298). Savaşın getirdiği olağanüstü koşullardan dolayı artan kamu harcamalarının finansman ihtiyacı artmış, bunun için de savaş yıllarında haksız zenginleşenlerden bir defaya mahsus olarak böyle bir vergi alma yoluna gidilmiştir (Yalçın, 2012, s.313).

Doğal hukuk doktrinine göre insan doğuştan itibaren bazı temel haklara sahiptir. Devletin varlığı da bu doğal hakları korumakla yükümlenmiş ve dolayısıyla siyasal iktidarın buna göre sınırlanması gerekmektedir. Sayılan bu haklar içerisinde vergi mükelleflerinin haklarına da atıfta bulunulmuş ve paralel bir seyir göstermiştir (Arslan, 2006, s.18). Vergi mükellefinin hakları arasında vergiye yönelik talepte bulunma ve ihlali halinde hukuk tarafından korunması gereken haklar arasında sayılmıştır (Mutluer vd. 2004, s.126). Arslan (2006, s.3) bu hakları şöyle sıralamıştır:

- ☐ Vergi denetiminin uygun zamanda ve yerde gerçekleştirilmesi,
- ☐ Vergi belirlenirken başvuru yollarının açıklanması,
- ☐ Danışma, haber verme, dinleme ve itiraz hakları ile mükellefin korunması.

Vergilendirme oranlarının Gayrimüslimler aleyhine olması vergide eşitlik ilkesine aykırılık teşkil etmiş ve yüklenen bu vergilerin büyük bir kısmı tahsil edilmiştir. Her ne kadar Türkiye'deki nüfusları oranınca tahsil edilen vergi miktarı yüksek olsa da bu grubun nispeten diğerlerine göre daha varlıklı olması ve savaş döneminde ihtikâr ve vurgunculuk yaptıkları iddiası gözden kaçırılmaması gereken durumlardır. Ancak buna rağmen Gayrimüslimlere yönelik oransal olarak fazla vergilendirme, sayılanların yanında bu grubu tasfiye etme amacını taşıdığı da (İnci, 2012, s.288) gizlenmesi zor bir gerçektir.

Toplamda 315 milyon TL toplanan bu verginin (Aktar, 2006) 166 milyon TL'si Gayrimüslimlerden, 115.3 TL'si Müslümanlardan, 33 milyon TL'si de Türkiye'de yaşayan yabancılardan tahsil edilmiştir. Ancak varlık vergisinden elde edilen gelire rağmen gelir ve servet dağılımında meydana gelen bozulmayı düzeltmemiş, sadece bütçede geçici bir rahatlama sağlamıştır (Tezel, 1994, s.264). Varlık Vergisi, Gayrimüslim tüccar ve iş adamlarını tamamen olmasa da hatırı sayılır bir kesimini piyasanın dışına itmiştir (Aktar, 2006, s.241-242).

Verginin kazanç yerine servet üzerinden alınmış olması birçok mükellefin serveti uhdesinde bulunan gayrimenkullerin satılması ile neticelenmiştir. Satışa çıkartılan gayrimenkuller düşük fiyatlarla satıldığı için tarh edilen vergiyi karşılayamadığından dolayı birçok kişinin serveti erimiş, verginin tamamını ödeyemeyenler de Aşkale'ye çalışma kamplarına gönderilmiştir (Grand Master, 1992, s.1516-1517). Farklı vergilendirme oranlarını aynı servete sahip olsalar da gayrimüslimlerin arasında da görmek mümkündür. Bu da gösterişçi tüketimin etkili olduğunun bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Akar, 2009, s.165). Kanun metninde yazılı kurallar ile kanunun uygulaması arasında sağlıklı bir ilişki kurulamamıştır. Bunun nedenleri arasında defterdarlıklara verilen özel talimatlar, idarenin takdir yetkisinde genişlik ve inisiyatif kullanılarak haksızlıkların ortaya çıkması yol açılmıştır (Seyidoğlu, 1992, s.944).

Varlık vergisinden elde edilen gelire rağmen ekonominin durumunda düzelme gerçekleşmemiş, üretim aksamış ve devlete olan güven sarsılmıştır. Üstelik verginin kaldırılmasıyla birlikte vergisini ödemeyenler affedilmiş, ödeyenler ve çalışma kamplarına gönderilenler ödedikleri ve çalıştıklarıyla ayrıca mağdur edilmiştir (Ökte, 1951, s.47).

Yüksek vergi oranları dönmeler için de uygulanmıştı. Her ne kadar kimliklerinde Müslüman yazıyor olsa da dönemin yöneticileri tarafından bu grup gizemli olarak algılanmıştır (Şaul Eli, 1999). Varlık Vergisi için yapılan resmî açıklamaların dışında başka amaçları da olduğu görülmektedir. Bu da Türklerin piyasadaki etkinliklerini artırmaktı. Zira kanun öncesi piyasa hâkimiyeti azınlıkların elindeydi (Akar, 2009, s.170). Piyasada Türk girişimcilerin etkinliğinin artırılması bir amaç olarak görüldüğünü bazı örneklerle açıklamak mümkündür. Güçlü (1990, s.141) İstanbul'da normalin üzerinde yapılan vergilendirmelerle gayrimüslim tüccarların piyasadaki çekilmek zorunda kaldıklarını ifade etmiştir [Örneğin Akseki Ticaret Bankası Varlık Vergisi sonrası Türklerin eline geçmiştir. Akar (2009, s.172) II. Dünya Savaşı öncesinden İzmir'de 9 büyük şirketin olduğunu, Varlık Vergisi'nden sonra bu şirketlerin sayısının 41'e çıktığını ve yeni şirketlerin tamamının Müslüman Türklere ait olduğunu belirtmiştir. Güçlü (1990, s.141-142) Varlık Vergisi nedeniyle haczedilen ve Ticaret Odasının deposuna devri yapılan 400.000 lira değerindeki porselen-züccaciyenin tümünün Müslüman Türkler tarafından kurulan cam-porselen Türk A.Ş tarafından satın alındığını belirtmiştir.

Aktar (1996) tüketim meselesinde Milli Şef döneminin solidarist korporatist dünya görüşü üzerinden yaptığı açıklamada, bu dünya görüşünün hassas olduğu nokta tüketim aracılığıyla toplumsal tabakalaşmanın meydana getirdiği farklı yaşam tarzları olmuştur. Güçlü (1990, s.132) de dönemin yöneticilerini gösterişçi tüketim ile sınıfsal düzey ve statülerde farkın ortaya konmasından rahatsız olduklarını ve bunu yapan Türk de olsa affedilmediğini, hiçbir aşırılığın hoş karşılanmadığını belirtmiştir.

Sonuç Yerine: Eleştirel Bir Değerlendirme

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde olumsuz bir yer edinen Varlık Vergisi Kanunu özellikle uygulama safhasıyla bir hayli sorunlar taşıdığı açık bir şekilde görülmektedir. Her ne kadar olay, günümüzün şartlarından ziyade içinde bulunulan döneme göre bir değerlendirmeye tabi tutulması gerekse de vergi eşitliği ve adaleti bakımından azınlıklar aleyhine birçok soruna yol açtığı yapılan tartışmalarda açığa çıkmaktadır. Vergilendirmede Gayrimüslimlerin daha fazla olması, ülkedeki

zenginliğin bu kesimin elinde olmasından kaynaklandığını öne sürenler olsa da bazı mükelleflere servetlerinin üzerinde vergi miktarının belirlenmiştir. Bu da kanunun azınlık karşıtı bir politika olduğu yönünde eleştirilere neden olmuştur. Serter Tutar (2017, s.37), Müslüman ve Gayrimüslim ortaklığı şeklinde oluşan şirketlerde bile farklı oranlar belirlendiğini, Gayrimüslim ortak/ortakların vergilendirme oranlarının iflas düzeyinde olduğunu ancak Müslüman ortağın vergisinde düzenlemelere gidildiğini ifade etmiştir. Yazar açıklamasına devamla yabancı isim kullanan Müslümanların Türkçe isim kullanan yabancılardan daha ağır vergilere tabi tutulduğunu eklemiştir. Bu da yukarıda ifade edildiği gibi kanunun bir azınlık karşıtı politikasına dönüştüğü tezini doğrulamaktadır. Ancak soruna salt ekonomik yönden yaklaşmak meseleyi anlamaktan uzak bir yaklaşım olacağından mesele sosyo-politik açıdan değerlendirilecektir.

Varlık Vergisi Kanunu, dönemin hükümet yetkilileri tarafından II. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sorunların aşılması için çıkartıldığı söylemine tezat olarak azınlıkların ellerinde bulunan servetin transferiyle sonuçlanmıştır. Kovancılar ve Kayalıdere (2012, s.156), kanunun uygulanmasıyla sermayenin el değiştirdiğini belirtmiştir. Yoruldu (2020, s.2310) ise, verginin temelde servet vergisi niteliği taşıdığını ancak Gayrimüslimlere biçilen oranın daha yüksek olduğunu ve bu kesimden daha fazla vergi toplandığını belirterek bunun da varlık vergisinin amacının sadece savaşın ortaya çıkardığı ekonomik tahribatı gidermekten ziyade esas amacın 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde de ifade edilen milli bir ekonominin oluşturulmasıdır. Savaş döneminde haksız kazanç elde eden sanayici ve tüccarlar hedef alınmış, ancak kanunun uygulanması Gayrimüslimlerin aleyhine işleyerek azınlıkların toplumsal travma yaşamalarına yol açmıştır. Kanunla azınlıkların ekonomik gücü zayıflatılmış ve Türk sermayesinin yükselmesi sağlanmıştır. Bu durum aynı zamanda azınlıkları ikincil sınıf konumuna itmiş ve toplumsal ayrışmayı derinleştirmiştir.

Varlık Vergisi Kanunu yapılış biçiminde din farkını gözetmesi ve özellikle uygulamadaki keyfilikten dolayı hukuk devletiyle bağdaşması zor bir kanundur. Her ne kadar savaş dönemlerinde bu tür kanunların önü açık olsa da bu insan hakları ihlallerine gerekçe gösterilemez. Kanunla mükellefler arasında ayrımcılık yapılmasının yanısıra bir de itiraz yolları kapatılarak hukuktan tamamen uzaklaştırılmış ve azınlıkların servetinin neredeyse tamamına bu yolla el konulmuştur ya da yok pahasına satılmasına neden olmuştur. Kanun bir vergilendirme enstrümanı olmasının yanında azınlıklara yönelik ötekileştirme aracı olarak da kullanılmıştır.

Sofracı (2013, s.332), Gayrimüslimlerin ödeyemedikleri vergiler yüzünden bedenlen çalıştırılmaya tabi tutularak mağdur edildiklerini ifade etmiştir. Gayrimüslim bireyler, ödeyemedikleri vergi karşılığında çalışma kamplarına gönderilmiş ve burada yaşadıkları travmalar azınlık grupları arasında nesilden nesile aktararak toplumsal bir hafızanın oluşmasına yol açmıştır. Bunun neticesi olarak azınlıklar ulusal kimlik içerisindeki yerlerini sorgulamış, aidiyet hissi ve toplumsal güven konusunda derin izler taşımışlardır. Bu kanun aynı zamanda tek parti döneminde azınlıkların sesinin bastırılmasının ve ulus devlet inşasında onları siyasetin dışında tutmanın çarpıcı bir örneğidir. Bunun sonucunda toplumdan dışlanma psikolojisi yaşayan azınlık bireyleri ülkeyi terk etmeye başlamıştır. Türkiye'nin çokkültürlü yapısına önemli hasarlar veren bu ve benzeri kanunlar toplumsal barış ve adalet üzerinde derin yaralar bırakarak uluslararası arenada ülkenin imajına ciddi zararlar vermektedir.

Etik Kurul Bilgileri Beyanı: Tarafımda yapılan bu bilimsel araştırmada etik kurul kararı gerektirecek herhangi bir faaliyet/çalışma bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Akar, R. (1992). *Varlık vergisi: Tek parti döneminde azınlık karşıtı politika örneği*. Belge Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Akar, R. (2000). *Aşkale yolcuları varlık vergisi ve çalışma kampları*, Belge Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Akar, R. (2009). *Aşkale yolcuları varlık vergisi ve çalışma kampları*. Doğan Kitap: İstanbul/Türkiye.
- Aktar, A. (1996). Varlık vergisi ve İstanbul. *Toplum ve Bilim Dergisi*, sayı 71.
- Aktar, A. (2001). *Varlık vergisi ve türkleştirme politikaları*. İletişim Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Aktar, A. (2006). *Varlık vergisi ve türkleştirme politikaları*. İletişim Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Aktar, A. (2012). *Varlık vergisi ve türkleştirme politikaları*. İletişim Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Ata, F. (2014). Varlık vergisinin Amerikan kamuoyuna yansımaları, *New York Times Gazetesi*
- Arslan, İ. Ö. (2006). *Vergi yükümlüsünün hakları: bir katalog tasarımı* [Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- Coşar, N. (2003). Varlık vergisi konusundaki yolsuzluk söylentileri. *S.B.F. Dergisi*, 58(2), ss. 1-27.
- Cumhuriyet Gazetesi, 28.12.1942
- Çavdar, T. (2003). *Türkiye ekonomisinin tarihi (1900-1960)*. İmge Kitabevi Yayınları: Ankara/İstanbul.
- Dokuyan, S. (2014). Savaş ekonomisi ve varlık vergisi üzerine bir değerlendirme. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), s. 23-55.
- Duru, B. (2008). *1941: Kıtık yılında milli korunma kanunu uygulamaları*. Güler B. A. (ed.), Açıklamalı yönetim zamandizini 1940-1949 İçinde. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Araştırma ve Uygulama Merkezi: 3; Türkiye Cumhuriyeti İdare Tarihi Araştırması: Ankara/Türkiye.
- Şaul, E. (1999). *Balat'tan Bat-Yam'a*. İletişim Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Erkan, H. (2015). Cumhuriyetin kuruluşundan bugüne Türk ekonomisinde temel dönüşümler–Cumhuriyet öncesi ve sonrası Türk Ekonomisi. <http://www.konrad.org.tr/Wirtschaft%202007%20tr/06Erkan.pdf>
- Giray, F. (2010). *Maliye tarihi*. Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, Ezgi Kitabevi: Bursa/Türkiye.
- Grand Master (1992), Varlık vergisi. Nisan, C. 6.
- Güçlü, M. (1990). Varlık vergisi kanununun çıkarılması, uygulanması, kaldırılması ve sonuçları (11 Kasım 1942-15 Mart 1944) [Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
- İnci, İ. (2012). İkinci dünya savaşı yıllarında Türkiye’de varlık vergisi uygulaması. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 2. s. 272-290.
- Karabulut, K. (2005). *11 teşrinisani 1942 tarihli varlık vergisine bir bakış*. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı, ss. 325-339.
- Karluk, R. (2013). *Temel sektörlerde gelişmeler II: sanayi sektörü*. Eraslan, C. (Ed.), Türkiye Ekonomisi (s. 128-157) içinde. Saray Matbaacılık: Ankara/Türkiye.
- Kızılkaya, A. (2016). Ekonomik ve siyasal boyutlarıyla varlık vergisi. *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 5(12), ss. 84-95.
- Koraltürk, M. (2011). *Erken cumhuriyet döneminde ekonominin türkleştirilmesi*. İletişim Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Korkmaz, E. (2004). *Krizin bilançosu: zengin devlet fakir millet*. Enes Matbaası: İstanbul/Türkiye.
- Kovancılar, B., Kayalidere, G. (2012). *Türkiye’de varlık vergisi uygulamasının sosyo-politik ve ekonomik sonuçları*. Çelebi, A. K. (ed.), Mali Sosyoloji Üzerine Denemler (133-158) içinde. T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı. Hermes Matbaacılık: Ankara/Türkiye.
- Lewis, B. (1984), *Modern Türkiye’nin doğuşu*, TTK Yayınları: Ankara/Türkiye.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye’nin doğuşu*. Arkadaş Kitabevi: İstanbul/Türkiye.
- Mutluer, K., Heper, F., Dönmez, R. (2004). *Vergi hukuku*. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 1536: Eskişehir/Türkiye.
- Nadi, N. (1964). *Perde aralığından*. Cumhuriyet Yayınları: İstanbul/Türkiye.

- Oran, B. (1969). *İç ve dış politika ilişkisi açısından ikinci dünya savaşında Türkiye'de siyasal hayat ve sağ-sol akımlar*. A.Ü. SBF Dergisi, 24(3), s. 227-275.
- Pamuk, Ş. (1988). İkinci dünya savaşı yıllarında devlet, tarımsal yapılar ve dönüşüm. Pamuk, Ş.&Toprak, Z. (ed.), *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)* (s. 91-108) içinde. Yurt Yayınları: Ankara/Türkiye.
- Ökte, F. (1951). *Varlık vergisi faciası*, Nebioğlu Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Resmi Gazete, 12 Kasım 1942, Sayı 5255, Kanun No 4305.
- Seyidoğlu, H. (1992). *Ekonomik terimler ansiklopedik sözlük*. Güzem Can Yayınları: Ankara/Türkiye.
- Semerci, N. (2019). Eleştirel düşünme engelleri (ELDEN) ölçeği: geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi*, 8(1), s.281-299.
- Tutar Serter, Y. (2017). Tek parti döneminde azınlık politikası ve varlık vergisi. *Route Educational and Social Science Journal*, 4(8), s. 28-40.
- Sofracı, İ. E. (2013). Tarihsel perspektiften varlık vergisi uygulamasına bir bakış. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi* XV(I-2), s.317-334.
- Şahin, M. ve Özenç, Ç. (2008). Varlık vergisi ve toplumsal etkileri. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar Dergisi*, 45(516), s. 87-98.
- Tasvir-i Efkâr Gazetesi, 24.01.1943.
- Tezel, Y. S. (1986). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet döneminin iktisadi tarihi (1923-1950)*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları: İstanbul/Türkiye.
- Tokgöz, E. (2001). *Türkiye'nin iktisadi gelişme tarihi (1914-2001)*. İmaj Yayıncılık: Ankara/Türkiye.
- Yalçın, O. (2012). Varlık vergisi kanunu ve uygulaması. *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 1(1), s. 313-354.
- Yerasimos, S. (1977). *Az gelişmişlik sürecinde Türkiye - I. Dünya savaşından 1971'e*. (çev. B. Kuzucu), Bilim Araştırma Dizisi 3: İstanbul/Türkiye.
- Yoruldu, M. (2020). Türk mali tarihinde varlık vergisi uygulaması ve sosyo-ekonomik sonuçlarının değerlendirilmesi. *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(29), s.2300-2315.
- Zurcher, E. J. (1999). *Modernleşen Türkiye'nin tarihi*. İletişim Yayınları: İstanbul/Türkiye.